

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ**

БАКИНСКИЙ СЛАВЯНСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ

На правах рукописи

САМИРА АГШИН ГЫЗЫ ТАРИВЕРДИЕВА

**ХУДОЖЕСТВЕННОЕ ОСМЫСЛЕНИЕ СОВРЕМЕННОСТИ
В РУССКОЙ И АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ПРОЗЕ
(на материале произведений «шестидесятников»)**

5718.01 – Мировая литература (русская литература)

5716.01 – Азербайджанская литература

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

**диссертации на соискание учёной степени
доктора философии по филологическим наукам**

БАКУ-2013

Работа выполнена на кафедре Теории литературы Бакинского славянского университета

Научный руководитель: доктор филологических наук, профессор
З.А. Велиева

**Официальные
оппоненты:** доктор филологических наук, профессор
Ф.Ч.Рзаев

доктор философии по филологическим
наукам, доцент **Л.Р.Эфендиева**

Ведущая организация: Отдел литературы зарубежных стран и литературных связей Института литературы имени Низами НАНА

Защита состоится « 29 » «01 » 2014 г. в «__» часов на заседании Диссертационного Совета Д 02.071 по защите диссертаций на соискание учёной степени доктора наук и доктора философии по филологии при Бакинском славянском университете по адресу: AZ 1014, г.Баку, ул. С.Рустама, 25.

С диссертацией можно ознакомиться в библиотеке БСУ.

Автореферат разослан «__» «_____» 2013 г.

Ученый секретарь
Диссертационного Совета Д 02.071,
доктор философии по
филологическим наукам, доцент

Н.Р.Мугимова

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА РАБОТЫ

Актуальность темы. Писать о современности – это значит отражать время, в котором живешь, решать проблемы, актуальные для данного времени, времени написания произведений, показывать реалии настоящего. Настоящее время, в отличие от прошлого и будущего, имеет собственное художественное преимущество, так как создаёт эффект соучастия читателя в том, что происходит, все это знакомо ему, он живёт в этом времени, соотнося его с прошлым и прогнозируя свое будущее. Таким образом, текст как модель мира обнаруживает многие свои свойства в очень наглядной форме именно в проблематике современности, которая даёт возможность одновременно охватить и прошлое, и будущее.

Жизнь в современном обществе, актуальные проблемы, возникающие в ней, типичные для данного времени ситуации, альтернативность их решения, вовлеченность человека в современный процесс или его отстраненность, производство и быт со своими проблемами, внутренний мир человека – все это составляет содержание современности в литературе.

Чаще всего описание современности даётся через раскрытие таких тем, как производства и быт, город и деревня, война и мир, школа и семья и т.п., и предполагает общность времени действия повествования и создания произведения. Эта опора на тематику, обуславливающая выбор героя, распространяется в литературоведении и на классификацию писателей, обозначаемых как «военные», «деревенские», «городские» и т.п. Однако выдвигается и другая классификация, более общая – история и современность, интерес, к которым в равной мере присущ литературе во все периоды её развития.

Опираясь на эту классификацию, можно сказать, что современность – один из двух важнейших пластов литературы, требующих к себе особого подхода, имеющий свою специфику, как в подаче материала, так и в его исследовании. И надо отметить, что преимущественное внимание писатели при всей важности исторического прошлого уделяют именно современности, порой даже в рамках исторического повествования.

В творчестве разных писателей представлены различные концепции современности, нередко в творчестве одного и того же писателя на различных этапах развития жизни и литературного развития перед нами предстают измененные, обновленные варианты этого концептуального видения. А это представляет большой интерес как в плане ознакомления с динамикой развития современных проблем, так и с анализом эволюции взглядов писателей, а также связанной с ней проблемы художественно-эстетического подхода к изображению современности и различной её ценностной оценкой.

На протяжении рассматриваемого нами периода развития литературы (II половина XX века) современность как объект внимания писателей была представлена на каждом этапе этого большого, сложного, содержащего в себе переломные моменты периода. Творчество писателей, вошедших в литературу как «шестидесятники», создававших свои произведения на темы современности, особенно наглядно показывает динамику развития этой темы, представленной в разных ценностных знаках.

Исследование этих проблем на материале творчества представителей двух различных национальных литератур – русской (В.Тендряков и азербайджанской (Анар), определяет актуальность избранной темы.

Объектом исследования диссертации являются конкретные произведения В.Тендрякова и Анара, посвященные современной проблематике, а также произведения ряда других писателей русской и азербайджанской литературы, также обращавшихся к современной им действительности.

Предмет исследования – осмысление творчества писателей-шестидесятников Тендрякова и Анара под углом зрения освещения современности, анализ тем, проблем их творчества, связанных с современной им действительностью, художественных приемов и средств, с помощью которых создается образ современного героя, олицетворяющего в себе ведущие тенденции времени, его моральные ценности и приоритеты, одним словом, выявление концепции современности в творчестве названных писателей.

Методы исследования базируются на принципах системного и сопоставительно-типологического анализа как закономерностей историко-литературного процесса, так и творчества отдельных писателей.

Степень разработанности проблемы. Произведения В.Тендрякова и Анара широко освещены в критике и литературоведении. Творчеству В.Тендрякова посвящен ряд работ ведущих российских литературоведов и критиков А.Эльяшевича, Ф.Кузнецова, И.Крамова, Ю.Томашевского, Е.Сидорова, А.Маркова и многих других. В Азербайджане к его творчеству обращались А.А.Гаджиев и Ф.С.Наджиева. Книги Анара получали по мере их появления, начиная с самых ранних, также оживленный отклик, как в Азербайджане, так и за его пределами (России, Турции, Германии и т.д.). На сегодня библиография по творчеству Анара насчитывает ряд монографий, в числе которых работы Л.Аннинского, С.Баширова, Н.Алиевой, Н.Джафарова, С.Хайал, Р.Улуселя и др., а также множество статей, отражающих различные стороны его творчества.

Кроме того, существует обширная литература, посвященная в целом писателям-шестидесятникам, где к анализу привлекаются и произведения В.Ф.Тендрякова, и книги Анара.

Цель настоящей диссертации – сопоставительный анализ творчества двух крупнейших писателей-шестидесятников – Тендрякова и Анара – в аспекте художественного отображения ими современности, современного героя, создания концепции современности.

Для достижения этой цели предполагается решение следующих **задач**:

1. Определить основные направления решения проблемы современности в литературе II половины XX века.

2. Раскрыть на материале творчества В.Ф.Тендрякова основные пути отображения современности в русской прозе, приемы и средства художественной изобразительности, используемые писателем в решении основных проблем и художественном воссоздании современной жизни.

3. Проанализировать творчество азербайджанского писателя Анара в аспекте обращения к проблемам современности, выявить своеобразие творческой манеры писателя в постановке и решении актуальных проблем времени, создании образа современного героя, в выборе средств воплощения жизненного материала.

Научная новизна исследования состоит в том, что впервые объектом пристального внимания становится изучение в сопоставительном плане творчества двух крупных писателей, начавших свой путь в литературе с конца 1950-х годов, представляющих две

различные национальные литературы – русскую (В.Тендряков) и азербайджанскую (Анар).

Новизна работы состоит также в том, что творчество этих писателей впервые рассматривается под углом зрения художественного отражения современности. Во главе угла выявление индивидуальных подходов каждого из писателей в решении проблем современности на фоне общего для обоих писателя тяготения к актуальным проблемам современной жизни, к созданию образа современника.

В диссертации выявляются те приемы и средства, которые используют писатели, чтобы в условиях тоталитарного режима в иносказательной, подтекстовой форме дать объективную картину жизни общества, живущего в условиях советского строя.

Теоретическая и практическая значимость исследования определяются, прежде всего, историко-литературной и научно-теоретической направленностью работы. Фактический материал, собранный и проанализированный в диссертации, может быть использован при изучении прозы писателей-шестидесятников Азербайджана и России, конкретно – творчества В.Тендрякова и Анара. Результаты исследования могут быть использованы также в лекционных курсах по русской и азербайджанской литературе XX века, а также в спецкурсах и спецсеминарах.

Апробация исследования. Основные положения диссертации докладывались на конференциях, заседаниях кафедры теории литературы, публиковались в виде статей и тезисов в печатных изданиях БСУ, журнале «Русский язык и литература в Азербайджане», сборниках «Актуальные проблемы изучения гуманитарных наук» и др.

В этих материалах нашли отражение основные положения и выводы диссертации.

На защиту выносятся следующие положения диссертации:

1. В застойные годы писатели, изображая современность, преступали черту «благонадежности», выражая свое недовольство существующими порядками через эстетику текста, в зашифрованной форме. Это даёт о себе знать как в русской, так и в азербайджанской литературе.

2. Наиболее ярко многогранный характер и нравственный облик современника воссоздается писателями-шестидесятниками, которые о нелицеприятных сторонах социалистической действительности говорят через созданные ими образы.

3. Современность в русской и азербайджанской прозе писателей-шестидесятников представлена в двух тематических ветвях – город и деревня. Каждая из них имеет свою специфику в показе отражения современной действительности.

4. Рассмотрение прозы представителей различных национальных литератур, в частности русского писателя Тендрякова и азербайджанского прозаика Анара, позволяет выявить общность писателей эпохи застоя, в то же время подчеркнуть их национальные отличия в плане отображения проблем современности и создания образа современника.

Структура диссертации. Диссертация состоит из введения, трех глав, заключения, списка использованной литературы. Объем работы 131 страниц. Список использованной литературы включает 164 наименования.

СОДЕРЖАНИЕ РАБОТЫ

Во введении обосновывается выбор темы, ее актуальность, определяются цель и задачи, объект и предмет исследования, научная новизна, степень разработанности темы, указывается теоретическая и практическая значимость работы, апробация её научных положений.

Первая глава – «Литература и современность в русской и азербайджанской прозе писателей-шестидесятников». В данной главе рассматриваются пути показа современности в литературе «застойных лет», когда полностью осветить современность со всеми ее проблемами, дать ей правдивое отображение было трудно.

Стремление придать произведению характер правдивого повествования приводило к поиску адекватных художественных форм, возможных в то время. Так, например, роман Т.Бакланова «Меньший среди братьев» часто называли «романом-раскаиванием». В нем содержится излияние души интеллигента, который в силу своей мягкотелости дошел до цинизма. В азербайджанской литературе также выражались чувства, которые К.Абдулла назвал «тоской по непрожитой жизни».¹ В такой тоске живут герои М.Сулейманлы, С.Сахавета и др.

Инакомыслие выражалось порой и в том, что появлялись произведения, где мораль одного человека противопоставлялась

¹ К.Абдуллаев. Мцяллиф – ясяр – охуьу. Баки: Йазычы, 1990, с. 83-108.

морали большинства. Так, например, в романе Анара «Шестой этаж пятиэтажного дома». Вслед за Анаром многие писатели стали исследовать феномен личности, противостоящей обывательской морали окружающей его людей. В 1970-е годы персонажи такого типа приобретают актуальность, но, конечно, соответственно, условиям застоя, они были противопоставлены персонажам, выступающим как функции, а не как современный характер, через который и возможно художественное постижение современности в целом.

В главе анализируются разные типы текстов о современности на основе классификации Ф.С.Наджиевой¹, подразделяющей их на «тексты-презрения», «тексты-раскаяния», «тексты-иронии» и т.п. В качестве материала анализа привлекаются такие произведения, как «Голос», «Мельница» М.Сулейманлы, «Землетрясение» А.Бабаева, «Всадник в ночи» Н.Расулзаде, «Смертный приговор» Эльчина, «Печальный детектив» В.Астафьева, рассказы В.Шукшина, «Темный лес» Е.Попова, «Шестой этаж пятиэтажного дома» Анара, «День казни» Ю.Самедоглу, «Пожар» В.Распутина и др.

Анализ современности, например, в романе «Голос» М.Сулейманлы, позволяет сделать вывод о том, что это первое произведение в азербайджанской литературе, в котором ломаются все привычные, стереотипные показы современности, диктуемые и насаждаемые партийно-государственным аппаратом на протяжении многих лет советской власти. В этом М.Сулейманлы, конечно, не был одинок.

Лучшие азербайджанские писатели в 1970-80-е годы избегали политических позиций и отдавали предпочтение нравственным критериям. Но литературная критика, обслуживающая официальную власть, все же приписывала им политическую активность, соцреалистическую эстетику. Так происходило с «Всадником в ночи» Н.Расулзаде, «Землетрясением» А.Бабаева, «Смертным приговором» Эльчина и многими другими произведениями этих лет.

В русской прозе 1970-80-х годов становление нравственного облика современника приобретает еще более многогранный характер. Одна из причин этого – сравнительно большее количество произведений. В «Печальном детективе» В.Астафьева дается неприкрытая, страшная картина современности, где царит бездуховность. Поэтому

¹ Наджиева Ф.С. Современность истории и история современности. Типы отношений к истории в русской и азербайджанской прозе 1970-80-х годов. Баку: Мутарджим 2012

это произведение, написанное еще до перестройки, выглядело инородным на фоне других произведений, создающих «благостную» картину социалистической действительности.

Именно с В.Астафьева началась эта тенденция, которую подхватил, например, В.Шукшин в своих рассказах. И здесь сказалась самое главное качество Шукшина – умение показывать жизнь индивида, а это требовало новых форм. В эпоху запрета свободы слова желание поделиться сокровенным, облачив его в форму мимолетных ощущений, чувств, запретных мыслей и суждений, было очень сильным. Этим объясняется и появление небольших по форме, лиричных по содержанию произведений, облеченных в краткую прозаическую форму. Среди них – «Мгновения» Ю.В.Бондарева, «Ночные мысли» Анара и др.

Все это можно отнести и к жанру рассказа с его лаконизмом, которая позволяла дать информацию в так сказать, «необработанном» виде. Проза В.Шукшина и некоторые рассказы молодых азербайджанских прозаиков опирались именно на такую эстетику. Современность не давала сама по себе большого разнообразия жизненных фактов, явлений, событий, поэтому в тексте таких рассказов все больше места занимает сознание повествователя с его динамикой, а не динамика самой жизни.

Современность была представлена произведениями, в которых сферами обитания человека были либо деревня, либо город. В России и в Азербайджане достаточно полно реализовались обе эти тематические линии. Но здесь имелись различия, связанные как с самим положением деревни в России и Азербайджане, так и с формами отражения современной деревни русскими и азербайджанскими писателями. Если в русской прозе превалировал показ бедственного положения деревни и людей, живущих в ней, то в азербайджанской было больше лиризма. Кроме того, не наблюдалось и такой резко негативной оценки городским человеком сельской жизни.

Что же касается городской прозы, то она, будучи более интеллектуализированной, содержала в себе больше общеполитических идей о сложностях человеческой судьбы, больше экзистенциальных проблем. И в этом смысле русская и азербайджанская литературы имели больше совпадений, нежели расхождений в изображении современности.

В 70-80-е годы неприятие современности носит не политический, а моральный, нравственный характер. Осуждение современности

держится на основном противоречии между должным и сущим, и оно идет по всем основным линиям социальной и бытовой жизни.

Сегодня литературоведению и критике представляется большая возможность заново «прочесть» эти тексты, чтобы понять истинную сущность их, а также выявить разнообразие и богатство художественных приемов, которые использовались писателями, чтобы суметь сказать свое слово, минуя официальные запреты.

Во второй половине 80-х годов социально-политическая, культурная атмосфера резко меняется. Это оказывает свое влияние и на прозу о городе и деревне, так называемую «городскую» и «деревенскую» прозу. Писатели-деревенщики начинают обращаться к теме города. Это проявилось в достаточной мере как в русской, так и азербайджанской прозе начала 80-х годов: в России – у В.Белова, В.Распутина, в Азербайджане – у Сабира Ахмедова, Мовлуда Сулейманлы.

Эти произведения внесли существенный вклад в литературный процесс 70-80-х годов, а сегодня они определяют «лицо» этого литературного периода. Их значение еще и в том, что они повлияли и на последующую литературу. Обращаясь к ним сегодня, мы можем лучше понять направленность многих произведений сегодняшнего времени.

Подводя итоги первой главы, можно сказать, что и азербайджанская, и русская литература 1960-80-х годов, литература «шестидесятников», были тесно связаны друг с другом. Они противостояли официальным запретам, выбивались из канонов социалистического реализма. Особенно это дает о себе знать в произведениях к современности, где ставятся и решаются актуальные проблемы данного времени.

Рассмотрев основные тенденции развития литературы о современности, приходим к выводу о том, что задача литературоведения заключается в выявлении того, как, в какой мере, какими способами произведения, служившие художественному выражению официальных установок, умели донести до читателя заключенный в них смысл.

Исследование русской и азербайджанской прозы о современности на материале творчества В.Тендрякова и Анара дает богатый материал для анализа проблем художественного отображения современности в условиях тоталитарного режима в разных национальных литературах. Этим писателям удалось поставить и решить сложнейшие проблемы современности со всей искренностью,

достоверностью в силу эстетической природы их творчества, позволившей не погрешить против истины и в то же время быть одними из самых широко публикуемых писателей эпохи «застоя». Обо всем этом говорится во второй и третьей главах диссертации.

Во второй главе – «Отражение современности и современных проблем в творчестве В.Тендрякова» – речь идет о произведениях очень своеобразного писателя, который в «застойные» годы сумел дать правдивую картину современной ему действительности со всеми острейшими конфликтами и социально-нравственными проблемами. Творчество В.Ф.Тендрякова всегда было в центре внимания критики и читателей, занимая одно из центральных мест в литературном процессе 1950-80-х годов.

Феномен неизменного и бесспорного признания писательской значимости В.Тендрякова на протяжении всего творчества объясняется, на наш взгляд, прежде всего, острейшей актуальностью всего того, о чем он писал. Причем, актуальность поставленных им проблем со временем не только не затухает, но и усиливается. Доказательством тому служат факты «открытия» творчества В.Тендрякова заново на каждом новом витке развития нашего общества, на поворотных, переломных моментах общественного развития.

Одним из таких моментов являются и «перестроечные» дни, когда В.Тендряков как бы заново прочитывается и постигается. Уже во время «оттепели» в русской литературе шел спор о «правде жизни», к которой обратились писатели после долгих лет «бесконфликтной» литературы, тяготеющей к «лакировке действительности», к заглаживанию острых углов, умалчиванию негативных сторон социалистического общества.

На первых порах «правда жизни» воспринималась как прямое, непосредственное изучение действительности и ее отражение в литературе переломного этапа, каковым явился период, начавшийся в середине 1950-х годов и получивший название «оттепели». Литераторы чувствовали необходимость освобождения от стереотипов, хотели показать жизнь «такой, какая она есть».

Одним из тех, кто продолжил эту линию документального исследования противоречий советской действительности вслед за В.Овечкиным, пытаясь показать «правду жизни», был В.Тендряков. Не случайно, критика с самого начала упрекала писателя в перевесе «проблемности» над «художественностью». Желание показать

систему, ее противоречия и ущербность было главным для писателя, который вместе со многими другими использовал ситуацию «оттепели» как возможность открытого разговора о ранее запретных темах. Отсюда и острая публицистичность стиля, полемическая заостренность, злободневность проблематики, характеризующие стилистику писателя в его ранних произведениях.

Однако В.Тендрякова интересует не столько сама ущербная система, сколько человек, который испытывает на себе разлагающую силу этой системы. В повестях «Не ко двору» (1954), «Падение Ивана Чупрова» (1953) писатель создает «положительного героя» времени, активно борющегося за отстаивание «социалистических» ценностей. Но и здесь нравственная доминанта преобладает над социальной. Такая тенденция присутствует и в «деревенских» произведениях писателя – «Ухабы» (1956), «Тугой узел» (1956), «Поденка – век короткий» (1965), «Кончина» (1968) и др. Это были произведения не совсем типичные для деревенской прозы периода «застоя». Все герои – это жертвы системы. Таковы использующий «ложь во благо» Иван Чупров, директор МТС Княжев, Павел Мансуров, знатная доярка Настя Сыроегина, вставшая на путь очковтирательства и другие. Но самый зловещий образ – председатель колхоза Евлампий Лыков, который своим характером разоблачает саму идею колхозного строительства.

Более откровенно абсурдность системы была раскрыта в ряде рассказов начала 70-х годов («Пара гнедых», «Параня», «Хлеб для собаки» и др.), в которых писатель обращается ко времени начала коллективизации. Но эти рассказы смогли увидеть свет лишь после перестройки, пополнив ряды «возвращенной литературы» 80-90-х годов. Так, в завуалированной или открытой форме, В.Тендряков в своих произведениях о селе показывает «правду колхозной жизни», вскрывая ее противоречия, являющиеся следствием самой системы и ее идей, присутствующие с самых первых шагов «новой жизни».

Но В.Тендряков не замыкается в рамках «деревенской тематики». В своих произведениях он обращается к самым разнообразным темам и проблемам. Уже в первый период своего творчества, определенный в его Собрании сочинений в 5-ти томах 1954-1965 годами, Тендряков создает самые различные в тематическом плане книги, не замыкаясь в кругу какой-то одной «своей» темы, «своего» материала. Даже беглый

обзор тематического разнообразия этих произведений дает основание для подобного утверждения.

Тема религии, тесно связанная с нравственностью, ставится в повестях «Чудотворная» (1958), «Апостольская командировка» (1969), «Чрезвычайное», «Затмение». Идея бога носит у Тендрякова морально-нравственный характер – сколько людей на земле, столько и путей к нему.

В.Тендряков, не равнодушный к социальным проблемам, поднимается до философских обобщений, через них выражая свое понимание современности. До этого он прибегает и к фантастике («Путешествие длиной в век» – 1963). А позже, начиная с повести «Находка», В.Тендряков избирает совершенно новый ракурс изображения современности – через создание неоднозначных героев, которых трудно отнести к положительным или отрицательным, добрым или злым и т.п. Пробуждение человека к истинной духовности, милосердию – вот основа произведений «Находка», «Суд», «Ухабы» и др. Намечая острую проблему, писатель переводит ее в русло нравственных поисков, общечеловеческих ценностей, избегая социальной поляризации, присущей литературе соцреализма.

Надо отметить, что проза В.Тендрякова о современности публицистична, она как бы строится на совмещении художественного и публицистического. Эта манера письма характеризует многие произведения писателя. Поэтому жанры многих его художественных произведений критиками определялись по-разному. И действительно, в его прозе получило отражение все: и романтика жизни, и реалистический показ ее, и трагическое, а порой и сатирическое освоение современной действительности. В особенности это проявилось в одном из последних произведений «Чистые воды Китежа»

Многие критики подчеркивали социальную остроту повести. В.Тендряков вывел в этой сатирической повести тип человека, весьма распространенный в реальной действительности. Его сущность основана на том, чтобы угодить и приспособиться. Писатель прекрасно понимал, как опасны подобные люди, особенно те, в чьих руках сосредоточена хоть какая-то, пусть и маленькая власть.

Тендряков менялся от произведения к произведению, вскрывая все новые и новые пласты жизни. Менялась не только проблематика, но и сама манера письма, жанровые формы, элементы поэтики, хотя в главном В.Тендряков никогда не отступал от своих нравственных и

эстетических принципов, от генеральной линии своего творчества. Утверждение человечности, беспокойство за завтрашний день, борьба за человека в современном мире – вот что составляет основной стержень произведений В.Тендрякова, о чем бы он ни писал. Все это с большой силой отражено в целом цикле его произведений о детях и подростках, о школе и школьниках, которые составили так называемую «школьную прозу» В.Тендрякова. Это «За бегущим днем» (1959), «Весенние перевертыши» (1973), трилогия «Ночь после выпуска» (1974), «Расплата» (1979), «Шестьдесят свечей» (1980).

Проза В.Тендрякова всегда повернута к жизни современника, она насыщена конфликтами и проблемами реальной жизни, полной противоречий. Жизнь школы в произведениях Тендрякова – это модель всего общества, неблагополучие в ней говорит о неблагополучии в обществе в целом, позволяя критически рассмотреть не только то, что описано в повести, но и в целом существующие порядки.

При любой общественно-политической обстановке В.Тендряков старался писать правду. Социальный анализ современности, данный в его художественных произведениях, поражает точностью, богатством художественных решений, своеобразием поэтики, позволяющей возвести даже приземленную бытовую тематику до высот философского освоения бытия человека. Идея переустройства мира – одна из самых значимых для писателя, она волнует его во всех его книгах, о чем бы он не писал: о колхозе, о производстве, о любви, о семейно-бытовых отношениях, о подрастающем поколении и т.п.

Он не дожидаясь до того времени, когда общество стало перестраиваться на новый лад, до времен «перестройки», но все его произведения, как бы опережая время, направлены на преодоление официальной идеологии, на борьбу с разрывом между словом и делом, на неприукрашенное отображение современной жизни.

Третья глава – «Современность и современный герой в прозе Анара» – посвящена анализу решения проблем современности и художественного воссоздания образа современного героя в творчестве одного из крупнейших азербайджанских писателей.

С первых же своих произведений Анар заявляет об основном предмете своего творческого интереса – это современник со всеми его проблемами и нравственными исканиями. Обращение к внутреннему миру человека, а через это раскрытию сложнейших проблем современности характеризуют и последующие рассказы писателя,

которые один за другим стали появляться в печати, все больше привлекая внимание читателей и критиков.

Именно таковы рассказы Анара «В ожидании праздника», «Последняя ночь уходящего года», «Разговор с гардеробщицей», «Такси и время», «Грузинская фамилия», «Я, ты, он и телефон», а также цикл сатирических рассказов, составивших сборник «Молла Насреддин – 66». Время написания этих рассказов можно отнести к определенному этапу в творчестве писателя. Это большая и многообещающая заявка на тему, на героя, на пространство, на манеру повествования, которая вполне оправдывает себя в будущем его творчестве.

Анар далек от производственных проблем. Его стихия – это человек в его духовно-нравственном проявлении. Таков путь освещения современника в рассказах, о которых шла речь выше. Центральный феномен современности Анар видит в изображении образа современного человека, через призму взглядов, мироощущения которого им моделируется картина жизни современного ему общества. Герои Анара – люди высокой духовной организации, стремящиеся к любви, добру, красоте.

Литература застойных лет в зашифрованной форме выражала свое неприятие официальной государственной идеологией. Для этого чаще всего использовалось обращение к истории. На материале исторических событий, происходящих в прошлом, иногда очень далеко, писатели высказывали свое понимание современности. К такому способу прибегает в ряде произведений и Анар, которому также на помощь приходит история, позволяя писателю удовлетворить свою потребность говорить правду о том, что происходит вокруг него.

В 1970-е, в годы «застоя», когда всячески пресекались любая попытка критического отображения советской действительности, Анар создает аллегорический рассказ «Сказка о хорошем падишахе», в котором создает карикатуру на тоталитарный режим. Через фольклорные образы он дает уродливую картину и современного ему общества.

Анар не делит героев на «положительных» и «отрицательных». Каждый герой любим писателем и достоин сочувствия. И бездарный актер Фейзулла Кябирлинский («Юбилей Данте»), и не совсем нравственный человек Фуад Салаев («Цейтнот») и многие другие. Несостоявшиеся судьбы, не реализованные возможности, жертвы предрассудков, существующих в современной действительности – вот далеко не полный перечень проблем, волнующих писателя. Наиболее

отчетливо проявились они в «Круге» и «Шестом этаже пятиэтажного дома» Анара. Это была «новая проза», и одним из ярких представителей и создателей этой прозы был Анар.

Главная задача Анара – это психологическое раскрытие мира современного человека, показанного во многих ипостасях, в его заботах и тревогах, показ самых глубинных пластов его духовного мира, диалектики переживаний, внутренних движений души, за которыми проглядывает современность, такая, какая она есть.

Анар высветил этими произведениями целый пласт жизни современной азербайджанской интеллигенции с ее нравственно-социальными установками. И поэтому кажутся несостоятельными замечания некоторых критиков о том, что писатель мог бы обойтись без некоторых персонажей – Мамед Насира, Дадаша, Сафтара и др., так как якобы без «вставок» об этих персонажах, повесть «Круг» стала бы «более совершенным произведением». Но ведь каждый из них – это представитель той среды, которую хочет изобразить писатель, а вместе они представляют многообразие человеческих характеров, сплоченных в некую общность, называемую современным обществом.

Как и В.Тендряков, Анар обращался и к фантастике («Контакт»). Но и здесь присутствует предупреждение об опасности отчуждения в современном мире, призыв видеть необычное в повседневной жизни, вера в существование магической сверхреальности, не объяснимой с точки зрения рациональной логики современного человека. Эта плодотворная линия сюрреалистического изображения, взгляда на современный мир и человека, художественного воплощения современности была продолжена Анаром в его произведениях 90-х годов.

Рассказы «Красный лимузин» (1991), «Наваждение» (1993), повесть «Комната в отеле» (1994) – все эти произведения выдержаны в поэтике сюрреализма. Основным элементом, определяющим поведение героев, является интуиция, подсознательное мышление. Но, тем не менее, из произведения в произведение ведет Анар поиск человеческого в человеке, исследует «неудавшуюся» жизнь, трагическую даже в ее бытовом преломлении. Все отчетливей проявляется позиция автора, размышляющего над жизнью современников. Эта современность прочитывается и в его произведениях на историческую тему, о временах далекого и близкого прошлого, выявляя нравственную позицию писателя, его концепцию человека. Из всех книг Анара, даже посвященных людям самым обычным, «обыкновенным»,

вырисовывается сложность душевного мира человека, который всегда стремится быть лучше, ярче, достойнее, стремится к добру, любви, пытается осмыслить свою жизнь. И чаще всего, это показано через раскрытие глубинных пластов его сознания.

Проза Анара вызывает живейший интерес, прежде всего, неутолимимым стремлением к художественному познанию мира. Глубокий анализ нравственных аспектов современной действительности характеризует произведения Анара. В то же время Анар расширяет традиционные рамки жанрового освоения событий действительности, а через них и границы художественного анализа современности.

В **Заключении** диссертации подводятся итоги исследования о путях и способах отражения современности в прозе писателей-«шестидесятников» Тендрякова и Анара, выявляется общность и различия в подходах, в поэтике, авторских позициях, в целом в концепциях современности этих двух национальных писателей.

Основные положения диссертации нашли отражение в следующих публикациях автора:

1. «Правда жизни» и произведения В.Тендрякова 50-60-х годов // Елм вѣ тѣмийѣят. Баѣы: БСУ, 2004. с. 202–206.

2. Художественное осмысление современности («Расплата» В.Тендрякова) // Щуманитар елмлярин ѣйрянилмясинин актуал проблемляри. Бур. 5. Баѣы: Мцтярѣим, 2008. с. 180–183.

3. Современность в литературе эпохи «застоя»// Азѣрбайѣан Дилляр Университетинин Елми хѣбярляри. Баѣы: АДУ, 2008. с. 264–267.

4. Герой современной прозы (на материале произведений В.Тендрякова и Анара) // Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов. Курск, № 7, июль 2009. с. 77-79

5. Современность и ее отображение в литературе (на материале русской и азербайджанской прозы) // Докторантларын вѣ эѣнѣ тѣдгигачыларын XVI Республика елми конѣрансы 2012. с.228–230.

6. Современность в творчестве Анара // Филологиѣя мѣсѣлѣлѣри. Баѣы: 2013(ѣарда)

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

BAKİ SLAVYAN UNİVERSİTETİ

Əlyazması hüququnda

SAMİRA AQŞİN QIZI TARİVERDİYEVA

**RUS VƏ AZƏRBAYCAN NƏSRİNDƏ MÜASİRLİYİN
BƏDİİ DƏRKİ
(«ALTMİŞİNCİLƏRİN» ƏSƏRLƏRİ ƏSASINDA)**

5718.01 – Dünya ədəbiyyatı (rus ədəbiyyatı)

5716.01 – Azərbaycan ədəbiyyatı

**Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi
dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın**

A V T O R E F E R A T I

BAKİ – 2013

İş Bakı Slavyan Universitetinin Ədəbiyyat nəzəriyyəsi kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbəri: filologiya elmləri doktoru, professor
Z.Ə. Vəliyeva

Rəsmi opponentlər: filologiya elmləri doktoru, professor
F.Ç. Rzayev

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
L.R. Əfəndiyeva

Aparıcı təşkilat: Azərbaycan Respublikası Milli Elmlər Akademiyası Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutu Xarici Ölkələr Ədəbiyyatı və Ədəbi əlaqələr şöbəsi

Müdafiə __29/01__2014-cü il tarixdə saat ____ - da Bakı Slavyan Universiteti nəzdində elmlər doktoru və filologiya üzrə fəlsəfə doktoru alimlik dərəcəsi almaq üçün təqdim olunan dissertasiyaların müdafiəsini keçirən D 02.071 Dissertasiya Şurasının iclasında keçiriləcəkdir.

Ünvan: Az 1014, Bakı şəhəri, Süleyman Rüstəm küçəsi 25

Dissertasiya ilə BSU-nun kitabxanasında tanış olmaq olar.

Avtoreferat ____ 2013-cü ildə göndərilmişdir.

D 02.071 Dissertasiya
Şurasının elmi katibi:
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

N.R.Muqimova

İŞİN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı. Müasirlik haqqında yazmaq – yaşadığın zamanı əks etdirmək, bu dövrə aid, əsərlər yazılan dövrə aid olan aktual problemləri həll etmək, indiki dövrün reallıqlarını göstərmək deməkdir. İndiki zamanın keçmiş və gələcək dövrdən fərqli olaraq, xüsusi bədii üstünlükləri vardır, çünki bu zaman oxucunun baş verənlərdə iştirak edə bilmək effekti yaradır. Oxucuya hər şey tanışdır, o, bu zaman kəsimində yaşayır, yaşadığı zamanı öz keçmişi ilə müqayisə edir və gələcəyini proqnozlaşdırır. Beləliklə, mətn dünyanın bir modeli olaraq, məhz, müasirliyin problematikasında eyni zamanda həm keçmişi, həm gələcəyi əyani surətdə əhatə etməyə imkan yaradır.

Müasir cəmiyyətdə yaşam, həyatda baş verən aktual problemlər, verilən zaman kəsiminə səciyyəvi vəziyyətlər, onların həlinin alternativliyi, müasir proseslərə insanın cəlb olunması və ya onun uzaqlaşması, istehsalat və məişətdəki problemləri, insanın daxili aləmi – bütün bunlar ədəbiyyatda müasirliyin əsas məğzini təşkil edir.

Çox zaman müasirliyin təsviri istehsalat və məişət, şəhər və kənd, hərbi və sülh, məktəb və ailə və s. mövzuların əhatəsində verilir və əsərin yaranmasının, eləcə də əsərdəki hadisələrin baş verməsi zamanının, ümumiləşdirilməsini nəzərdə tutur. Qəhrəman seçiminə səbəb olan, bu tematikaya istinad, ədəbiyyatşünaslıqda yazıçıların təsnifatına da şamil olunur. Belə ki, onlar da öz növbəsində «hərbçilər», «kəndlilər», «şəhərlilər» və b. bölünürlər. Lakin başqa bir təsnifat da irəli sürülür. Bu daha ümumiləşdirilmiş, ədəbiyyatın bütün inkişaf dövrlərində eyni dərəcədə maraqlı kəsb edən – tarix və müasirlikdir.

Bu təsnifata istinad edərək, qeyd etmək olar ki, müasirlik, materialın verilməsində və onun tədqiqində özünə xüsusi yanaşma tələb edən və özünə xas xüsusiyyətləri olan, ədəbiyyatın əsas iki qatlarından biridir. Və qeyd etmək lazımdır ki, bəzən, hətta tarixi nəqlin çərçivəsində belə, yazıçılar tarixi keçmişin vacibliyinə varmadan, məhz müasirliyə böyük diqqət yetirirlər.

Müasirliyin bir sıra konsepsiyaları, müxtəlif yazıçıların yaradıcılığında təqdim olunmuşdur. Bəzən eyni yazıçının həyat və yaradıcılığının, müxtəlif inkişaf mərhələlərində, bu konseptual dünyagörüşünün dəyişdirilmiş, təzələnməmiş variantları da təsvir olunur. Bu variantlar həm də, müasir problemlərin inkişaf gedişi ilə tanışlıq baxımından, eləcə də, müasirliyin

təsvirində bədii-estetik yanaşmanın problemi ilə və müxtəlif dəyər qiymətləndirmələri ilə bağlı olduğundan böyük maraq doğurur.

Tədqiq etdiyimiz zaman kəsində (XX əsrin II yarısı), müasirlik mövzusu, yazıçıların diqqət obyektinə çevrilərək hər bir böyük, mürəkkəb, özlüyündə dönüş dövrü daşıyan, mərhələlərdə təsvir olunmuşdur. Ədəbiyyatda «altmışıncılar» kimi tanınmış yazıçılar öz əsərlərini müasirlik mövzuna həsr etmiş və bu mövzunun inkişaf gedişini əyani şəkildə yaratmışlar.

Mövzunun aktuallığı məhz iki müxtəlif milli ədəbiyyatları – rus (V.Tendryakov) və Azərbaycan (Anar) ədəbiyyatını təmsil edən yazıçıların yaradıcılığı materialı əsasında, bu problemin tədqiqi ilə bağlıdır.

Tədqiqatın obyektı. Tədqiqat işinin obyektı müasir problematikaya həsr olunmuş V.Tendryakovun və Anarın konkret əsərləri, eləcə də bir sıra başqa bu mövzuya müraciət etmiş rus və Azərbaycan yazıçıların əsərləridir.

Tədqiqatın predmeti. Tədqiqat işinin predmeti «altmışıncılar», V.Tendryakovun və Anarın yaradıcılığının dərk edilməsi, onların yaradıcılığında mövzuların, problemlərin, müasir qəhrəmanın obrazının yaradılmasında böyük əhəmiyyət kəsb edən, bədii üsul və vasitələrin təhlilidir. Bir sözlə, tədqiqatda adı çəkilmiş yazıçıların yaradıcılığında müasir qəhrəmanın xarakterinin əsas qayəsinin, mənəvi dəyərlərin və zaman prioritetlərinin təhlili nəticəsində müasirlik konsepsiyası üzə çıxarılaçaq.

Tədqiqat işinin məqsəd və vəzifələri. Dissertasiyanın əsas məqsədi iki görkəmli «altmışıncılar» – yazıçıların – V.Tendryakovun və Anarın yaradıcılıqlarının əsasında müasirliyin bədii təsvirinin və müasir qəhrəmanın müqayisəli təhlil olunmasıdır.

Bu məqsədə nail olmaq üçün aşağıdakı vəzifələrin həll olunması nəzərdə tutulur:

1. XX əsrin II yarısının ədəbiyyatında müasirlik probleminin əsas istiqamətlərini təyin etmək.

2. V.F.Tendryakovun yaradıcılığı əsasında, rus nəsrində müasirliyin təsvirinin əsas yollarını göstərmək, yazıçının müasir həyatın problemlərinin həllinin və bədii canlanmasının tədqiqində istifadə etdiyi bədii üsul və vasitələrin təyin edilməsi.

3. Azərbaycan yazıçısı Anarın yaradıcılığının, müasirliyin problemlərinin həlli nöqtəyi-nəzərindən təhlili, öz zamanının aktual problemlərinin qoyulması və təsvirində, müasir qəhrəman obrazının təsvirində, həyatdan

götürülmüş materialın əsərdə ifadə olunmasında yazıçının yaradıcılıq tərzinin özünəməxsusluğunu göstərmək.

Tədqiqat işinin elmi yeniliyi. Tədqiqat işinin elmi yeniliyi ondan ibarətdir ki, dissertasiyada ilk dəfə olaraq ədəbiyyata 50-ci illərin sonunda gəlmiş iki görkəmli yazıçıların, «altmışıncıların» müxtəlif milli ədəbiyyatları – rus (V.Tendryakov) və Azərbaycan (Anar) ədəbiyyatlarını təmsil edən yazıçıların yaradıcılığı müqayisəli şəkildə diqqət mərkəzinə çəkilir. Müasirliyin bədii əksi nöqtəyi-nəzərdən göstərilən, müasir həyatın aktual problemlərinin, müasir qəhrəman obrazının təsvirinin ayrı-ayrılıqda hər iki yazıçının yaradıcılığında müqayisəli şəkildə ilk dəfə tədqiq olunmasını işin əsas yeniliyi kimi səciyyələndirmək olar. Dissertasiyada, cəmiyyətin yaşadığı totalitar dövlət şəraitinin obyektiv mənzərəsini yaratmaq üçün yazıçılar tərəfindən istifadə olunan vasitələr göstərilmişdir.

Tədqiqat işinin nəzəri və praktik əhəmiyyəti. Tədqiqat işi, ən əvvəl tarixi-bədii və elmi-nəzəri cəhətdən əhəmiyyətlidir. Dissertasiya işində toplanmış və təhlil olunmuş faktiki material konkret olaraq, Azərbaycan və Rusiya yazıçılarının, «altmışıncıların» nəsrinin, V.Tendryakov və Anarın yaradıcılığının öyrənilməsində istifadə oluna bilər. Tədqiqat işinin nəticələri XX əsr rus və Azərbaycan ədəbiyyatı mühazirə kursları üzrə, eləcə də xüsusi kurs və seminarlarda istifadə oluna bilər.

Tədqiqat işinin metodikası və materialı. Dissertasiya işinin mövzuna və qarşıda duran məqsədə müvafiq olaraq işdə bir sıra yazıçılarının yaradıcılığının tarixi-ədəbi proseslərin qanuna uyğun təhlili, sistem şəklində, müqayisəli-tipoloji prinsip etibarilə verilmişdir.

Dissertasiyada müdafiəyə təqdim olunan müddəalar. Tədqiqat işində müdafiəyə təqdim olunan müddəaları aşağıdakı kimi ümumiləşdirmək olar:

1. Dürğunluq dövründə yazıçılar müasirliyi təsvir edərkən «etibarlılıq» məcrasından çıxaraq, şifrələnmiş formada, mətnin estetikası vasitəsi ilə mövcud qanun-qaydalara qarşı çıxırdılar. Bu həm rus, həm də Azərbaycan ədəbiyyatında gözə çarpır.

2. Müasir qəhrəmanın ən parlaq çoxşaxəli xarakteri və mənəvi siması «altmışıncılar» tərəfindən təsvir edilmişdir. Bu yazıçılar sosialist gerçəkliyinin xoşagəlməz tərəflərini yaratdıqları obrazlar vasitəsi ilə göstərirlər.

3. Müasirlik həm rus, həm də Azərbaycan ədəbiyyatının «altmışıncılar» nəsrində iki tematik şaxədə verilir – kənd və şəhər. Müasir gerçəkliyin təsvirində, bunlardan hər birinin öz xüsusiyyətləri vardır.

4. Müxtəlif milli ədəbiyyatları təmsil edən yazıçıların yaradıcılığının tədqiqi, həmçinin rus yazıçısı V.Tendryakov və Azərbaycan nasiri Anarın yaradıcılığının tədqiqi, bu yazıçıların durğunluq dövrü yazıçıları anlamı altında birləşməsi, lakin eyni zamanda, millilik baxımından, müasirlik problemlərinin və müasir qəhrəman obrazının təsvirində fərqliliklərini üzə çıxarmağa imkan verir.

Tədqiqat işinin aprobasiyası. Tədqiqat işinin nəticələri ilə bağlı Bakı Slavyan Universitetinin ədəbiyyat nəzəriyyəsi kafedrasının iclaslarında, Respublika və Beynəlxalq konfranslarda məruzələr edilmiş, bilavasitə mövzu ilə bağlı müxtəlif jurnallarda 10 məqalə çap olunmuşdur.

Dissertasiya işinin quruluşu. 131 səhifədən ibarət olan dissertasiya girişi, 3 fəsil, istifadə olunmuş ədəbiyyatın siyahısından ibarətdir.

İŞİN ƏSAS MƏZMUNU

Girişdə dissertasiya mövzusunun aktuallığı, məqsəd və vəzifələri əsaslandırılaraq müəyyənləşdirilir, tədqiqatın obyekti, predmeti və elmi yeniliyi dəqiqləşdirilir, onun nəzəri və təcrübi əhəmiyyəti, müdafiyyə çıxarılan müddəalar, eləcə də tədqiqatın yerinə yetirilməsində istifadə olunan metodika, tədqiqat işinin aprobasiyası təqdim olunur.

Dissertasiyanın birinci fəslə «Rus və Azərbaycan «altmışıncılarının» nəsrində ədəbiyyat və müasirlik» adlanır. Bu fəsildə «durğunluq dövrü» ədəbiyyatında müasirliyin təsviri yolları verilmişdir, totalitar şəraitdə gerçəkliyin bütün problemlərini olduğu kimi işıqlandırmaq çox çətin idi.

Əsərə həqiqi ifadə olunma xarakteri vermək istəyi, o zaman, dərc olunmağa imkan yaradan, bədii formalar axtarışına gətirib çıxarırdı. Məsələn, T.Baklanovun «Qardaşların kiçiyi» romanını çox vaxt «roman-peşmançılıq» adlandırırdılar. Əsər, iradəsizliyi üzündən, arsızlığa, ədəbsizliyə uğrayan bir ziyalının hisslərinin izhar edilməsindən ibarətdir. Azərbaycan ədəbiyyatında eyni ilə hisslər vardır ki, bu hissləri K.Abdulla «yaşanmayan həyat həsrəti» adlandırır.¹ M.Süleymanlının, S.Səxavətin qəhrəmanları bu həsrətlə yaşayırlar.

Fərdi düşüncə tərzə, hərdən, onunla ifadə olunurdu ki, bir nəfərin əxlaqının, digərlərinin əxlaq qaydasına qarşı qoyulan əsərlər işıq üzə görürdü. Belə ki, məsələn, Anarın «Beşmərtəbəli evin altıncı mərtəbəsi» romanındakı kimi. Anarın ardınca bir çox yazıçılar, ətrafdakı meşşan əxlaq

¹ Abdullayev K. Müəllif – əsər – oxucu. Bakı, Yazıçı, 1990, s.83-108

qaydasına qarşı çıxan, şəxsiyyət fenomenini tədqiq etməyə başladılar. 1970-ci illər belə tipli personajlar, əlbəttə ki, durğunluq dövrünün şəraitinə uyğun olaraq, aktuallaşmağa başlayır. Müasirliyin, tam şəkildə, bədii dərk edilməsi mümkünsüz olan, müasir xarakterlər heç bir əhəmiyyət kəsb etməyən personajlara qarşı qoyulurdular.

Fəsilə müxtəlif mətn növləri F.Naciyevanın təsnifatına əsaslanaraq «mətn-nifrət», «mətn-peşmanlıq», «mətn-istehza» və s. kimi təhlil edilmişdir.¹ (). Təhlil üçün material qismində M.Süleymanlının «Səs», «Dəyirman», A.Babayevin «Zəlzələ», N.Rəsulzadənin «Gecədə atlı», Elçinin «Ölüm hökmü», V.Astafyevin «Qəmli detektiv» əsərləri, V.Şukşinin hekayələri, Y.Popovun «Qaranlıq meşə», Anarın «Beşmərtəbəli evin altıncı mərtəbəsi», Y.Səmədoğlunun «Qətl günü», V.Rasputinin «Yanğın» və başqaları dissertasiya işinə cəlb olunmuşdur.

Məsələn, M.Süleymanlının «Səs» romanında, müasirliyin təhlili, belə bir nəticəyə gəlməyə imkan verir ki, bu əsər, Azərbaycan ədəbiyyatında ilk əsərdir ki, artıq uzun illər boyu, sovet hakimiyyətinin partiya və dövlət aparatı tərəfindən yeridilən, diktə edilən, adət halını almış müasirliyin stereotip təsvirinin əksini görürük. Bu məsələdə M.Süleymanlı tək deyildi. 1970-80-ci illərin ən görkəmli Azərbaycan yazıçıları, öz əsərlərində siyasi yan qaçaraq, məhz, mənəvi kriterilərin təsvirinə, üstünlük verərək çıxış edirdilər. Lakin, rəsmi hakimiyyətə xidmət edən, ədəbi tənqid, bu yazıçıları siyasi aktivliyə, sosrealizmin estetikasına aid edirdi. R. İbrahimbəyovun «İstintaq», N.Rəsulzadənin «Gecədə atlı», A.Babayevin «Zəlzələ», Elçinin «Ölüm hökmü» əsərləri və bu illər ərzində yazılan, bir sıra başqa əsərlər də bu qəbildən idi.

1970-80-ci illərin rus ədəbiyyatında, müasir qəhrəmanın mənəvi siması daha dərin, çoxşaxəli xarakter daşıyır. Belə əsərlərin müqayisədə çoxluq təşkil etməsi, bunun əsas səbəbi idi. V.Astafyevin «Qəmli detektiv» əsərində, mənəviyyətsizlik hökm sürən, müasirliyin qorxunc, aşkar mənzərəsi canlanır. Məhz buna görə, bu əsər yenidənqurmada əvvəl yazılmışdır və sosialist gerçəkliyinin «səfalı» mənzərəsini, təsvir edən, başqa əsərlərin fonunda alayı görünür.

Məhz V.Astafyevdən sonra, məsələn, V.Şukşinin hekayələrində bu baxımdan olan tendensiya başlandı. Və, burada, Şukşinin əsas xüsusiyyəti, yəni fərdiyyətin həyatını təsvir etmək qabiliyyəti özünü göstərdi, bu isə öz

¹ Наджиева Ф. Современность истории и история современности. Типы отношений к истории в русской и азербайджанской прозе 1970-80-х годов. Баку, Мутарджим, 2012.

növbəsində yeni formalar tələb edirdi. Söz azadlığının mümkünsüzlüyü dövründə ən gizli, qadağan olunmuş hisslərlə, fikirlərlə bölüşmək, istəyi çox güclü idi. Elə buna görə də, formaca kiçik, məzmunca lirik əsərlərin, qısa prozaik formaların əmələ gəlməsi labüd idi. Belə əsərlərdən Y.V.Bondarevin «Anlar», Anarın «Gecə fikirləri» və b. misal gətirmək olar.

Bütün bunları öz lakonikliyi ilə fərqlənən hekayə janrına da aid etmək olar. Bu janr informasiyanı demək olar ki, “işlənməmiş” halda verməyə imkan verirdi. V.Şukşinin nəsrinə və bir neçə gənc Azərbaycan nasirlərinin hekayələri məhz belə estetikaya əsaslanırdı. Müasirlik özü-özlüyündə həyatı faktların, hadisələrin təsvirinin müxtəlifliyinə imkan vermirdi. Elə buna görə də, bu kimi hekayələrin mətnində, həyatda vaxt edən inkişafın təsvirindən çox yazıçının şüurunun və bu şüurun inkişafının təsviri daha önəmli yer tutur.

Müasirlik, insanın məskən saldığı iki sahə – kənd və şəhərlə təmsil olunmuşdur. Həm Rusiyada, həm Azərbaycanda hər iki tematik sahələr kifayət qədər dolğun təsvir edilmişdir. Lakin həm Rusiyada, həm də Azərbaycanda kəndin fərqli yeri ilə və müasir kəndin Rusiya və Azərbaycan yazıçıları tərəfindən fərqli təsviri ilə bağlı müxtəliflik gözə çarpır. Rus nəsrində kəndin və orada yaşayan insanların müsibətli təsviri üstünlük təşkil edirsə, Azərbaycan ədəbiyyatında isə, kənd həyatının təsviri daha çox lirizmlə fərqlənir. Eləcə də, şəhərlinin kənd həyatının kəskin şəkildə neqativ qiymətləndirməsi müşahidə olunmur.

Şəhər nəsrinə gəldikdə isə, daha çox intellektuallaşdırılmış olduğundan, insan talelərinin ümumi fəlsəfi ideyaları, ekzistensial problemlərin təsviri üstünlük təşkil edir. Və bu mənada rus və Azərbaycan ədəbiyyatında müasirliyin təsvirinin fikir ayrılıqlarından çox, oxşarlıqlardan ibarətdir.

70-80-ci illər müasirliyin qəbul edilməməsi, siyasi deyil, məhz mənəvi xarakter daşıyır. Müasirliyin pislənməsi necə olmalıdır və necə var arasındakı ən əsas ziddiyyətlər üzərində qurulur və bu ziddiyyətlər sosial və məişət həyatında əsas rol oynayır.

Bu gün ədəbiyyatşünaslıqda və ədəbi tənqid elmində bu mətnlərin əsl mənasını dərk etmək üçün, yenidən «oxunulmasında», eləcə də rəsmi qadağalara qarşı çıxaraq, öz bədii suverenliyini qoruyub saxlayan yazıçıların bədii üsullarının zənginliyini və müxtəlifliyini üzə çıxarmağa geniş imkanlar var.

80-ci illərin ikinci yarısında, sosial-siyasi, mədəni şərait əsaslı şəkildə dəyişir. Belə şərait, artıq 80-ci illərin birinci yarısında həm “şəhər”, həm də

“kənd” təsir edir. Nəticə etibarı ilə, yalnız kənd haqqında yazan yazıçılar, şəhər mövzusunə müraciət edirlər. Bu 80-ci illər rus və Azərbaycan nəsrində kifayət qədər öz təzahürünü tapır: Rusiyada – V.Belovun, V.Rasputinin, Azərbaycanda – Sabir Əhmədovun, Mövlud Süleymanlının yaradıcılığında.

Bu əsərlər 70-80-ci illərin, ədəbi prosesini zənginləşdirmiş, bu gün isə, həmin ədəbi dövrün əsasını təşkil edirlər. Bu əsərlərin başqa bir önəmi ondan ibarətdir ki, onlar gələcək ədəbiyyata da təsir göstərmişlər. Bu gün, bu əsərlərə müraciət edərkən, bu günümüzün bir sıra əsərlərini daha aydın başa düşməyə imkan yaranır.

Birinci fəslə yekunlaşdıraraq, demək olar ki, 1960-80-ci illər həm Azərbaycan, həm rus ədəbiyyatında, «altmışıncıların» ədəbiyyatında bir-birinə bağlılıq var. Onlar, sosialist realizminin, rəsmi qadağalarına qarşı çıxması baxımından, oxşardılar. Xüsusən də bu, məhz əsərlərdə müasirliyin təsvirində çox qabarıq şəkildə öz əksini tapır, çünki burada indiki dövr üçün aktual problemlər qoyulur və həllini tapır.

Müasirlik haqqında ədəbiyyatın inkişafının əsas müddəalarını nəzərdən keçirib, belə bir fikirə gəlirik ki, ədəbiyyatşünaslığın əsas məsələsi rəsmi təbliğat dəyərlərinin bədii təsvirinin əsərdə nə dərəcədə öz əksini tapması və gizli fikirlərin oxucuya çatdırılma bacarığının üzə çıxarılmasından ibarətdir.

Müasirlik haqqında rus və Azərbaycan nəsrinin, V.Tendryakovun və Anarın yaradıcılığının tədqiqi, müxtəlif milli ədəbiyyatlarda totalitar rejim şəraitində müasirliyin bədii əks olunması problemlərinin təhlili üçün bolluca material vermiş olur. Bu yazıçılar müasirliyin ən çətin problemlərini öz əsərlərində, yaradıcılıqlarının estetik təbiətinə uyğun olaraq, bütün səmimiyyəti və dürüstlüyü ilə qaldırmış, və həll etməyə müyəssər olmuşlar. Bu yazıçıların yaradıcılığında gerçəklik həqiqətə uyğun verilmiş, lakin eyni zamanda, üstüörtülü şəkildə, qadağan olunmuş şeyləri sətrəlti oxucuya çatdırmaqlarına baxmayaraq, «durğunluq» dövrünün ən geniş dərc olunanlarından idilər. Bütün bunlar haqqında, dissertasiyanın ikinci və üçüncü fəslində daha geniş danışılır.

«Müasirliyin və müasir problemlərin V.Tendryakovun yaradıcılığında əks olunması» - adlanan ikinci fəsildə «durğunluq» dövründə, öz əsərlərində, müasirliyin bütün kəskin konfliktlərinin, sosial-mənəvi problemlərinin gerçək mənzərəsini qabartmağı bacarmış bir yazıçının yaradıcılığından bəhs olunur. V.Tendryakovun yaradıcılığı 1950-

80-ci illərin ədəbi prosesində mərkəzi yerlərdən birini tutaraq, həmişə ədəbi tənqidçilərin və oxucuların diqqət mərkəzində olmuşdur.

Fikrimizcə, V.Tendryakovun bütün yaradıcılığı boyu, mübahisəsiz və dəyişməz yazıçı rəğbəti fenomeni, məhz onun bütün yazılarındakı kəskin aktuallığı ilə izah olunur. Qeyd etmək lazımdır ki, onun qaldırdığı problemlər, zaman keçdikcə, nəinki sönmür, hətta güclənir. V.Tendryakovun yaradıcılığının bizim cəmiyyətin hər yeni inkişaf mərhələsində, cəmiyyət inkişafının dönüş nöqtələrində yenidən «kəşf edilməsi» buna dəlalət edən faktlardandır.

Belə məqamlardan biri də «yenidənqurma» günləridir, o zaman, V.Tendryakov yenidən düşünülmür, o, sanki oxunub, yenidən dərk olunur.

Artıq «mülayimləşmə» dövründə, rus ədəbiyyatında, «həyat həqiqəti» haqqında mübahisələr gedirdi. Uzun «konfliktsiz» illər boyu «həqiqəti malalayan», iti bucaqları düzləşdirən, sosialist cəmiyyətinin neqativ sahələrini gizlədən yazıçılar belə bu mübahisəyə qatıldılar.

İlk əvvəl «həyat həqiqəti» gerçəkliyin bilavasitə öyrənilməsi və onun dönüş mərhələsinin ədəbiyyatında əks olunması kimi qəbul edilirdi, yəni «mülayimləşmə» kimi adlanan bu dövr, 1950-ci illərin ortasından başlayan bir dönmə idi. Ədəbiyyatçılar stereotiplərdən xilas olmağa, həyatı «necə var, elə» göstərməyə çalışırdılar.

V.Oveçkindən sonra, öz əsərlərində sovet gerçəkliyinin ziddiyyətlərinin sənədli tədqiqini verən, «həyat həqiqətini» göstərməyə çalışanlardan biri də V.Tendryakov idi. Təsədüfi deyil ki, tənqidçilər, ən əvvəl, yazıcının əsərlərində «problemliyin» «bədiiliyə» üstün gəlməsindən bəhs edirdilər. Sistemi, onun ziddiyyətlərini, zərərini göstərmək istəyi yazıçı üçün ən əsas idi, o, bir çox başqaları kimi, yaranmış məqamdan «mülayimləşmədən» istifadə etmək, əvvəllər qadağan olunmuş mövzular haqqında açıq danışmaq istəyirdi. Yazıcının üslubiyyətini səciyyələndirən erkən əsərlərindəki publisistik üslubun itiliyi, polemik kəskinliyi, problematikanın aktuallığı məhz bununla bağlıdır.

Lakin V.Tendryakovu maraqlandıran yalnız sistemin zərərliyi deyil, bu sistemin gücünün insan həyatını puç etməsi idi. «Yeri deyil» (1954), «İvan Çuprovun süqutu» (1953) kimi povestlərində yazıçı, «sosialist» dəyərlərini aktiv müdafiə edən, zamanın «müsbət qəhrəmanını» yaradır. Lakin, burada da mənəvi dominant sosialdan üstündür. Yazıcının «Çalalar» (1956), «Bərk düşün» (1956), «Günəmuzd – qısa sürər» (1965), «Vəfat» (1968) və b. «kənd» mövzusunda olan əsərləri eyni qayədə yazılmışdır. Bu əsərlər «durğunluq» dövrü kənd nəsrinə üçün səciyyəvi deyildi. Bütün

qəhrəmanlar sistemin qurbanlarıdır. «Yalanı öz xeyrinə» istifadə edən İvan Çuprov, MTS-in müdiri Knyajev, Pavel Mansurov, gözdən pərdə asmaqla məşğul olan, tanınmış sağıcı Nastya Siroyeqina və başqaları belələrindəndir. Lakin ən məşum obraz – kolxozun sədri Yevlampiy Lıkovdur. O, öz xarakteri ilə kolxoz quruluşunun ideyasını ifşa edir.

Kollektivləşdirmə dövrünün başlanğıcına müraciət edilmiş, yazıcının 70-ci illərin əvvəllərinə aid bir sıra hekayələrində sistemin absurdluğu daha aydın göstərilir («Bir cüt kəhər at», «Paranya», «İt üçün çörək» və s.). Lakin bu hekayələr yalnız yenidənqurmada sonra, 80-90-cı illərin «qaytarılmış ədəbiyyat» siyahısına salınaraq, işıq üzü görə bildi. Məhz belə, ya üstüörtülü, ya da açıq-aydın formada, V.Tendryakov kənd haqqında olan əsərlərində «kolxoz həyatının həqiqətini» göstərir, bu sistemin və onun ideyalarının, «yeni həyatın» ilk addımlarından başlayaraq, gətirib çıxardığı ziddiyyətləri açmağa çalışır.

Lakin V.Tendryakov yalnız «kənd mövzusu» ilə kifayətlənmir. O, öz əsərlərində tamamilə müxtəlif mövzulara və problemlərə müraciət edir. Artıq yaradıcılığının ilk mərhələsində, 1954-1965-ci illəri əhatə edən 5 cildlik Seçilmiş əsərlərində Tendryakov mövzu etibarını ilə tamamilə müxtəlif planda kitablar yaradır.

Mənəviyyatla bağlı olan din mövzusu «Ecaskar qadın»(1958), «Apostol ezamiyyəti»(1969), «Fövqəladə», «Tutulma» povestlərində qaldırılır. Tendryakovun əsərlərində Tanrı ideyası əxlaqi-mənəvi xarakter daşıyır – dünyada nə qədər insan varsa, o qədər də tanrıya yol var. V.Tendryakov sosial problemlərə qarşı laqeyid olmadığından, bu yolla müasirliyin öz anlamını ifadə edir, fəlsəfi ümumiləşmələrə qədər qalxır. Bunun üçün o, fantastikaya əl atır («Əsrə bərabər səyahət» – 1963). Sonralar isə, «Tapıntı» povestindən başlayaraq, V.Tendryakov müasirliyin təsvirinin tamamilə yeni rakursunu seçir – birmənalı olmayan, müsbət və ya mənfi, yaxşı və ya pis və s. aid edilməsi çətin olan qəhrəmanlar təsvir edir. İnsanın həqiqi mənəviyyatının, mərhəmətinin oyanması – «Tapıntı», «Məhkəmə», «Çalalar» və b. kimi əsərlərinin əsasını təşkil edir. Yazıçı aktual problemi qaldıraraq, sosrealizm ədəbiyyatına xas olan, sosial polyarizasiyadan uzaq durur, onu mənəvi, ümumbəşəri dəyərlərin axtarışına yönəldir.

Qeyd etmək lazımdır ki, V.Tendryakovun müasirlikdən bəhs edən nəsrı publisistikdir. Bu nəsr sanki bədiiyin və publisistliyin qarışığından ibarətdir. Belə yazı tərzı yazıcının bir sıra əsərlərini səciyyələndirir. Buna görə də onun bir çox bədii əsərlərinin janrlarını tənqidçilər tərəfindən

müxtəlif cür təyin edilirdi. Və həqiqətən, onun nəsrində hər şey öz əksini tapıb: həm həyat romantikası, həm onun realist təsviri, müasir gerçəkliyin faciəli, bəzən isə satirik mənimsənilməsi. Xüsusən də bu onun son əsərlərindən birində, «Kityatanın təmiz suları» əsərində gözə çarpar.

Bir çox tənqidçilər povestin sosial kəskinliyini vurğulayırdılar. V.Tendryakov bu satirik əsərdə, real gerçəklikdə hər kəsi razı salmaq və uyğunlaşmaq prinsipi ilə yaşayan insan tipi göstərilmişdir. Yazıçı çox gözəl başa düşürdü ki, belə insanlar necə qorxuludurlar, xüsusən də əlində, bir balaca da olsa, hakimiyyət varsa.

V.Tendryakov əsərdən əsərə dəyişirdi, hər dəfə həyatın yeni sahələrinin göstəriridi. Dəyişən tək problematika deyildi, həm də yazı tərzində, janr formalarında, poetika elementlərində də bu hiss olunurdu. Yalnız V.Tendryakov əsas şeydə, öz mənəvi və estetik prinsiplərindən, öz yaradıcılığının başlıca xəttindən geri çəkilmirdi. İnsaniyyətin təsdiqi, sabahkı gün üçün narahatlıq, müasir dünyada insana görə mübarizə – nə yazırdısa yazsın, bütün bunlar V.Tendryakovun əsərlərinin əsas qayəsini təşkil edirdi. Bütün bunlar uşaq və yeniyetmələr, məktəb və məktəblilər haqqında olan V.Tendryakovun «məktəb nəsr» adlandırılan, bütöv bir əsərlər silsiləsində öz əksini tapıb. Bu «Qaçan günün ardınca» (1959), «Bahar çevrilmələri » (1973), «Buraxılışdan sonrakı gecə» (1974) trilogiyası, «Hesablaşma» (1979), «Altmış şam» (1980) əsərləridir.

V.Tendryakovun nəsrə həmişə müasirinin həyatına tərəf döndərilib, o, ziddiyyətlərlə bol olan real həyat konfliktləri və problemləri ilə doludur. V.Tendryakovun əsərində məktəb həyatı – bütöv cəmiyyətin modelidir. Burada olan uğursuzluq, bütün cəmiyyətdə olan uğursuzluqdan xəbər verir, yalnız povestdə təsvir olunan şeylər tənqid olunmur, eləcə də bütünlükdə mövcud qanun-qaydalar gözədən keçirilir.

V.Tendryakov cəmiyyətdəki siyasi vəziyyətin fərqi varmadan yalnız həqiqəti yazmağa çalışırdı. Onun bədii əsərlərindəki, müasirliyin sosial təhlili öz dəqiqliyi, bədii həllin zənginliyi, poetikasının özünəməxsusluğu, hətta ən cüzi məişət mövzusunun belə, insan varlığının fəlsəfi dərk edilməsi dərəcəsinə qədər yüksəldilməsi ilə insanı heyran edir. Dünyanın yenidən qurulması ideyası – yazıçı üçün ən əsas ideyalardandır. Bu onu bütün kitablarında narahat edir, nədən yazırsa yazsın: kolxoz haqqında, istehsalat haqqında, məhəbbət haqqında, ailə-məişət münasibətləri haqqında, böyüməkdə olan nəsil haqqında və sairə.

O, cəmiyyətin yeni tərzdə qurulmasını görmədi, «yenidənqurma» dövrünə qədər yaşamadı, lakin onun bütün əsərlərində, sanki zamanı

qabaqlayaraq, rəsmi ideologiyaya qarşı, sözlə əməlin üst-üstə gəlməməsi ilə mübarizəyə, müasir həyatın bəzək-düzəksiz təsvirinə həsr edilmişdir.

Üçüncü fəsil – «Anarın nəsrində müasirlik və müasir qəhrəman»

– tanınmış Azərbaycan yazıçılarından birinin yaradıcılığında, müasirliyin və müasir qəhrəman obrazının, bədii canlandırılması probleminin həllinin təhlilinə həsr edilmişdir.

Artıq ilk əsərlərində Anar yaradıcı marağının obyektini təyin edir – bu problemləri və mənəvi axtarışları olan, yazıçının müasiridir. İnsanın daxili dünyasına müraciət və bununla da müasirliyin ən çətin problemlərin açılması yazıçının sonrakı hekayələrini də səciyyələndirir. Bu hekayələr bir-birinin ardınca mətbuatda dərc olunur, oxucuların və tənqidçilərin diqqətini cəlb edir.

«Bayram həsrətində», «Keçən ilin son gecəsi», «Asılıqanda işləyən qadının söhbəti», «Taksi və vaxt», «Gürcü ailəsi», «Mən, sən, o və telefon» hekayələri, eləcə də satirik hekayələr silsiləsi «Molla Nəsrəddin – 66» bu qəbildəndir. Bu hekayələrin yazılma vaxtını yazıçının yaradıcılığında müəyyən mərhələyə aid etmək olar. Bu mövzuya, qəhrəmana, məkana, yazı tərzinə dair, böyük və çox şey vəd edən, sonradan isə yazıçının yaradıcılığında tamamilə özünü doğruldan bir müraciət idi.

Anar istehsalat problemlərindən uzaqdır. Onun mühiti – insan və onun mənəvi təzahürüdür. Yuxarıda adı çəkilən əsərlərdəki müasir qəhrəmanın inkişaf yolu, məhz belədir. Müasirliyin mərkəzi fenomenini Anar, müasir insan obrazının təsvirində görür və onun dünyaduyumu prizması vasitəsi ilə ona müasir olan cəmiyyət modelini verir. Onun qəhrəmanları – yüksək mənəviyyətə malik, məhəbbətə, xeyirxahlığa, gözəlliyə can atan insanlardır.

Durğunluq dövrünün ədəbiyyatı şifrələnmiş halda, rəsmi dövlət ideologiyasına öz etirazını bildirirdi. Bundan ötrü çox vaxt tarixə müraciət istifadə olunurdu. Keçmişdə, hərdən lap uzaq keçmişdə, vaxt olmuş tarixi hadisələrin materialı əsasında, yazıçılar müasirliyin öz anlamını verirlər. Bu üsuldən, bir sıra əsərlərində, Anar da istifadə edərək, tarixin köməyi ilə, ətrafda baş verənlər haqqında həqiqəti söyləməyə çalışır.

1970-ci illərdə, «durğunluq» illərində, sovet gerçəkliyinin tənqidi baxımdan təsvirinə yönələn, hər-hansı bir təşəbbüsün qabağı alındığı bir vaxtda, Anar «Yaxşı padşah haqqında nağıl» alleqorik hekayəsini yazır və burada totalitar rejimin karikaturasını yaradır. Folklor obrazları vasitəsi ilə, o, müasir cəmiyyətin də eybəcər mənzərəsini verir.

Anar qəhrəmanlarını «müsbət» və «mənfilərə» bölmür. Hər bir qəhrəman yazıçı tərəfindən sevilir və şəfqətə layiqdir. Həm istedadsız aktyor Feyzulla Kəbirlinski («Dantenin yubileyi»), həm mənən heç də təmiz olmayan Fuad Salayev («Seytnot») və bir çox başqaları. Alınmayan talelər, reallaşmayan imkanlar, müasir həyatda olan zehniyyət qurbanları – bu heç də yazıçını narahat edən, tam problemlər siyahısı deyil. Daha aydın şəkildə, bu problemlər Anarın «Dairə» və «Beşmərtəbəli evin altıncı mərtəbəsi» əsərlərində verilir. Bu «yeni nəsr» idi, və bu nəsrin yaradıcısı və ən parlaq nümayəndəsi Anar idi.

Anarın əsas məqsədi – müasir insanın, müxtəlif tərəflərdən göstərilmiş, dünyasının psixologiyasının açılması, qayğılarının və həyəcanlarının, onun mənəvi dünyasının ən dərin tərəflərinin, hissələrinin dialektikasının, iç dünyasının göstərilməsi – bir sözlə, müasirliyin göstərilməsidir.

Anar bu əsərləri ilə mənəvi-sosial istiqaməti olan, müasir Azərbaycan ziyalisinin bütöv bir təbəqəsini işıqlandırmışdır. Bəzi tənqidçilərin qeydlərinə görə, «Dairə» əsərində bəzi personajlar – Məmməd Nəsir, Dadaş, Səftər və b. artıqdır, onlarsız «əsər daha mükəmməl» olardı. Lakin bu personajlardan hər biri yazıçının təsvir etmək istədiyi mühiti təmsil edir, hamılıqda isə onlar müasir cəmiyyət adlanan, bütöv bir insan xarakterlərinin toplamını təşkil edirlər.

V.Tendryakov kimi, Anar da fantastikaya müraciət etmişdir («Əlaqə»). Lakin, burada da müasir dünyadan uzaqlaşma təhlükəsi haqqında xəbərdarlıq, gündəlik həyatda qeyri-adiliyi görməyə çağırış, müasir insanın ağlasığan məntiqi nöqtəyi-nəzərindən izahı aydın olmayan, reallıqdan yüksəkdə olan, magik gerçəkliyin mövcudluğuna inam var. Bu sürrealist təsvirin səmərəsi, dünyaya və insana baxışın, müasirliyin bədii ifadəsi, Anarın 90-cı illərdəki əsərlərində də davam etdirilmişdir.

«Qırmızı limuzin» (1991), «» (1993) hekayələri, «Otel otağı» (1994) povesti – bütün bu əsərlər sürrealizm poetikasında yazılmışlar. Qəhrəmanların davranışını səciyyələndirən, əsas elementi intuisiya, şüuraltı düşüncədir. Lakin, buna baxmayaraq, əsərdən-əsərə Anar insanda insaniliyin axtarışındadır, hətta məişət faciəsi üzündən, «alınmayan» həyatı tədqiq edir. Öz müasirlərinin həyatını düşünən, müəllif mövqeyi daha aydın görünür. Bu müasirlik, onun tarixi mövzuda, yaxın və uzaq keçmiş zamanlar haqqında yazılan əsərlərində də oxunur, yazıçının mənəvi mövqeyini, onun insan konsepsiyasını üzə çıxarır. Anarın bütün kitablarında, hətta adi «sırıvi» insanlara həsr olunmuş olsa belə, insanın daxili aləminin mürəkkəbliyi verilir, onun daha yaxşı, aydın, ləyaqətli olmağa,

xeyirxahlığa, məhəbbətə can atmağı, öz həyatını dərk etməyə çalışmağı göstərilir. Və çox zaman, bu, onun şüurunun dərinliklərinin açılması vasitəsi ilə verilir.

Anarın nəsr, ən başlıcası, dünyanın bədii dərkinə yönəldiyi üçün, böyük maraq doğurur. Anarın əsərlərini səciyyələndirən amillərdən biri də, müasir gerçəkliyin mənəvi nöqteyi-nəzərdən dərin təhlilidir. Eyni zamanda, Anar müasirliyin bədii təhlilinin sərhədlərini, janr baxımından isə, gerçək hadisələrin, mənimsənilməsinin ənənəvi çərçivəsini genişləndirir.

Dissertasiya işinin **Nəticə** hissəsində altmışıncı illərin yazıçıları Tendryakov və Anarın nəsrində müasirliyin əks olunmasının yolları və üsulları haqqında, tədqiqatın nəticələri verilir. Bu iki milli yazıçıların yaradıcılığında, poetika, müəllif mövqeyi və bütünlükdə müasirlik konsepsiyalarının oxşar və fərqli cəhətləri göstərilir.

Müəllifin dissertasiyanın əsas məğzini əks etdirən aşağıdakı tezis və məqalələri çap olunub:

1. «Правда жизни» и произведения В.Тендрякова 50-60-х годов. Елм вя тьямийят. Бақы: БСУ, 2004. с. 202-206.

2. Художественное осмысление современности («Расплата» В.Тендрякова) Шуманитар елмлярин юрьянилмясинин актуал проблемляри. Бур. 5. Бақы: Мцтяртым, 2008. с. 180-183.

3. Современность в литературе эпохи «застоя». Азярбайтан Дилляр Университетинин Елми хябярляри. Бақы: АДУ, 2008. с. 264-267

4. Герой современной прозы (на материале произведений В.Тендрякова и Анара). Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов. Курск, № 7, июль 2009. с. 77-79

5. Современность и ее отображение в литературе (на материале русской и азербайджанской прозы). Докторантларын вя эянь тядгигачыларын Х\I Республика елми конфрансы 2012. с.228-230.

6. Современность в творчестве Анара. Филологиya məsələləri. Бақы: 2013 (çapda)

Samira Aqshin Tariverdiyeva

**Artistic understanding of the Azerbaijan in Russian and prose
(based on the works of "the sixties")**

SUMMARY

First chapter – "Literature and modernity in Russian and Azerbaijani prose writers of the sixties." In this chapter the ways of show of contemporary are examined in literature of "stagnant years". To the writers, to give an objective picture to contemporary, it was necessary to come running to the dissidence.

In the **second chapter – "Reflection of modern and contemporary issues in the work V.Tendryakov"** – the question is were of it very writer, that in "stognant" years managed to give a truthful picture to modern to him reality with all peracute conflicts and socially-moral problems.

Third chapter – "Contemporary and modern hero in proses of Anar" – about of analysis of decision of problems of contemporary and artistic recreation of character of modern hero in wore of one of the largest Azerbaijan writers. Anar is distant from productive problems. His element – it man in his spiritually – moral display.

The **conclusion** of the dissertation summarizes the research on ways and means of reflection in modern prose writers "sixties" Tendryakov and Anar, reveals the differences and similarities in the approaches to the poetics, the author's position in general in modern concepts of these two national writers.

Çapa imzalanıb: 23.12.2013.
Format: 60x84 1/16. Tiraj: 100.

«Mütərcim» Nəşriyyat – Poliqrafiya mərkəzi
Bakı, Rəsul Rza küç., 125
tel./faks 596 21 44
e-mail: mutarjim@mail.ru